

УДК 378.147

С.М. АМЕЛІНА,

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри філології
Дніпропетровського державного аграрного університету*

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті розглядається питання розвитку культури мовлення у студентів ВНЗ. Аналізується мовленнєвий аспект культури професійного спілкування. Пропонуються завдання для розвитку мовленнєвих навичок і умінь.

Ключові слова: культура мовлення, ВНЗ, фахівець, професійне спілкування.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні характеризується підвищенням кваліфікаційних вимог до фахівців, ринкова економіка диктує необхідність поліпшення професійної підготовки, а тому вища професійна освіта має орієнтуватися на підготовку кадрів, які відповідають сучасним вимогам. Суспільство потребує не просто фахівця, а професіонала, якому притаманна культура знань, дій, спілкування. Сучасні молоді фахівці різного профілю мають не лише володіти певними професійними знаннями та навичками, але й вміти чітко, правильно і грамотно висловлювати свої думки, спілкуватися з різними людьми і в різних професійних ситуаціях, тобто досягти високого рівня культури мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Різні аспекти професійного спілкування студентів ВНЗ розглядалися вітчизняними дослідниками (Л. Барановська, Г. Берегова, В. Михайлюк, О. Пазяк, М. Пентилюк та ін.). Зокрема на детальному вивченні вербального аспекту зосереджує свою увагу Л. Барановська, вважаючи, що вербальний аспект є важливим компонентом навчання студентів професійному спілкуванню. На її думку, «значущість роботи зі студентами у мовно-мовленнєвому напрямі обумовлюється тим, що успіх процесу підготовки висококваліфікованих фахівців значною мірою залежить від впровадження в навчальних закладах єдиного мовного режиму, що був би обов'язковим для всіх педагогів та студентів, а також від здійснення змін у структурі та змісті мовної освіти» [1, с. 9]. Повністю погоджуємося з тим, що дослідниця вбачає специфіку мовно-мовленнєвої підготовки фахівців у зміцненні мовно-функціональної основи професійної сфери, розвитку професійної лексики, вдосконаленні спеціальної термінології, подоланні ускладнень, зумовлених існуванням двомовності, копіюванням термінів з російської мови.

Наукове дослідження Г. Берегової стосується проблеми культури мовлення у діалектному середовищі. Дослідниця акцентує увагу на тому, що фахівці повинні мати чітке уявлення про терміни та раціональне їх використання у професійному мовленні поряд з їх діалектними відповідниками; уміти висловлюватися на професійну тему, уникаючи змішаних і соціальних діалектизмів; мати навички культури професійного спілкування [2, с. 5].

Шляхи формування умінь і навичок ділового мовлення як підвиду професійного мовлення конкретизує у своїй дисертації В. Михайлюк [7], відносячи до них: оволодіння системою теоретичних знань сучасної лінгвістичної науки; формування умінь і навичок, необхід-

них студентам для роботи з документацією, її оформлення і вмілого використання у професійній роботі; удосконалення мовленнєвих якостей у процесі ділового спілкування; вироблення лінгвометодичних умінь роботи з лексичним, граматичним, стилістичним матеріалом відповідно до вимог практичного курсу. Автор відзначає актуальність завдання пошуків такого підходу до планування практичних занять, завдяки якому в студентів формується позиція діяльній, а не вербальній навчання.

Підтримуючи думку Л. Барановської, Г. Берегової, В. Михайлюк та інших дослідників про важливість розвитку мовленнєвих навичок і умінь у студентів ВНЗ, вважаємо за необхідне врахувати також, що для успішного професійного спілкування недостатньо знати «специфіку ділового мовлення, його лексику, граматику і стилістику. Треба навчитися користуватися своїм мовленням так, щоб зацікавити співрозмовника, вплинути на нього, прихилити на свій бік, успішно говорити з тими, хто симпатизує вам, і з тими, хто проти вас, брати участь у бесіді у вузькому колі і виступати перед широкою публікою» [6, с. 23].

Мета статті – розглянути питання розвитку культури мовлення у студентів вищих навчальних закладів як складової професійної культури фахівців у процесі їх професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне професійне спілкування ґрунтується на знанні й дотриманні певних норм, які передбачають ввічливість, тактовність, адекватність обраного стилю. Отже, мовно-мовленнєвий компонент професійного спілкування майбутніх фахівців, який формується насамперед на заняттях з української мови за професійним спілкуванням, включає:

- володіння культурно-мовленнєвими нормами рідної мови;
- умінь грамотно і правильно обирати мовні засоби залежно від завдань професійного спілкування;
- усвідомлення стильових особливостей усної і писемної професійно-орієнтованої комунікації;
- володіння поведінковими уміньми в різних ситуаціях професійного спілкування;
- володіння уміньми і навичками публічних виступів.

Вплив на рівень розвитку мовно-мовленнєвого компонента професійного спілкування з метою його підвищення можна здійснити за допомогою системи завдань, розроблених для використання на заняттях і спрямованих на:

- збагачення словника (включаючи фразеологізми, професіоналізми, штампи офіційно-ділового стилю мовлення);
- засвоєння граматичних структур та практичне їх використання;
- коригування фонетичних похибок (зокрема диференціація українського і російського варіантів вимови схожих лексичних одиниць);
- адекватність використання мовних засобів;
- стильову відповідність висловлювання;
- чітке структурування монологічного та діалогічного говоріння;
- побудову логічної послідовності висловлювання;
- засвоєння мовленнєвих засобів аргументування власної позиції;
- оволодіння нормами мовленнєвого етикету.

При розробці завдань для розвитку мовленнєвої культури студентів необхідно врахувати професійні запити майбутніх фахівців щодо окремих ключових компетенцій, необхідних для успішного виконання професійних завдань і обов'язків. Зокрема це стосується:

- розпізнавання, аналізу і самостійної постановки завдань;
- сприйняття, відбору, запам'ятовування і подальшого повідомлення інформації;
- прийняття рішення і обґрунтування прийнятого рішення;
- комунікативного співробітництва з одним партнером, у групі, у великому колективі;
- поводження з критикою і адекватного реагування на опозиційні висловлювання.

Адекватність як прояв мовленнєвої культури у професійному спілкуванні передбачає володіння специфічними уміньми і навичками. Так, фахівці технічного профілю мають уміти скласти перелік предметів, деталей; визначити послідовність дій чи операцій; назвати і описати певні вироби, деталі, вузли; оцінити і висловити свою оцінку; за потреби дати визначення і класифікувати предмети, щодо яких ведеться спілкування; здійснити порівняння тощо.

Крім низки спеціально розроблених чи підібраних завдань, викладач має створювати такі комунікативні ситуації, які стимулюватимуть мовленнєву активність студента. Особливу увагу слід приділити спонтанному мовленню, яке часто виникає під час професійного спілкування і потребує готовності до нього. Спонтанне мовлення ускладнює спілкування, а отже, може негативно вплинути і на рівень культури мовлення. Воно виключає можливість попереднього обмірковування, що може призвести до граматичних і стилістичних помилок. Тому позитивний вплив на розвиток мовленнєвої культури має використання діалогічних вправ, рольових ігор та проектної роботи. Ці види навчальної діяльності допомагають виробляти навички побудови логічного висловлювання, уміння й навички аргументування, закріпити стійкі навички функціонально-правильного професійно-орієнтованого усного і писемного мовлення, сприяють практичній реалізації комунікативно-творчого потенціалу студентів. Крім того, розвиваються ініціативність, здатність брати на себе відповідальність, самоконтроль, організаційні уміння (розподіл обов'язків, планування, контроль, прийняття рішень тощо). Таким чином, студенти набувають досвіду вирішення фахових проблем шляхом професійного спілкування, вчать більшою мірою спиратися на використання вміння аргументувати свою позицію, переконувати опонента, вибудовувати власну тактику і стратегію поведінки залежно від ситуації професійного спілкування, дотримуючись при цьому норм культури мовлення.

Звертаючись головним чином до діалогічного мовлення, не слід недооцінювати роль монологічного мовлення. У цьому випадку студенти навчаються готувати промову, скласти її план і користуватися ним, спиратися на ключові слова і поняття, робити вступ до публічного виступу і мотивувати при цьому слухачів до слухання, говорити короткими і зрозумілими реченнями, пояснювати терміни, описувати складні явища, наводити приклади для унаочнення викладеного матеріалу.

Студентів потрібно орієнтувати на те, що вибір доводів на користь чи на захист певної ідеї має спрямовуватися на усунення сумнівів, що виникають у співрозмовника (додаткові пояснення, уточнення інформації, звернення до розгляду нових аспектів проблеми, переконливі відповіді на запитання опонента тощо).

Аргументація буде вдалою, якщо використовувати зрозумілі для опонента приклади, застосовувати посилання на його власну позицію, порівняння, швидко орієнтуючись при цьому на реакцію партнера.

Надзвичайно важливим є мовний і мовленнєвий аспекти аргументації. Автор навіть найкращої ідеї не зуміє переконати свого опонента, якщо не зможе дібрати зрозумілі для нього слова, якщо тон його звернення не буде доречним у певній ситуації і щодо певного співрозмовника. Нечіткість вимови, плутаність у лексичних засобах, невідповідність стильового забарвлення заважають реалізації професійного завдання.

Мовленнєві засоби, які добираються для аргументації, мають бути зрозумілими і доступними для опонента. При висловленні та аргументації власної точки зору треба бути об'єктивним, коректним, ввічливим, дотримуватися мовного етикету, в жодному разі не допускати образливих для опонента висловів.

Сучасний компетентний фахівець має вміти логічно, чітко і адекватно висловлювати свою думку; володіти апаратом аргументування; займати активну позицію під час виробничих нарад, обговорень, «круглих столів»; виступати з пропозиціями; знаходити адекватні прийоми професійного спілкування зі співробітниками і колегами різного ієрархічного рівня; здійснювати виступи перед аудиторією, робити презентації; володіти мовленнєвим етикетом. Недостатня комунікативна підготовка, нездатність організувати фахове спілкування, відсутність певних умінь і навичок спілкування, низький рівень культури професійного спілкування різко знижують «вартість» спеціаліста на ринку праці, можливості його працевлаштування, успішність виконання ним професійних обов'язків, особливо у нестандартних ситуаціях.

Висновки. Рівень професіоналізму майбутніх фахівців безпосередньо пов'язаний з рівнем культури професійного спілкування в цілому і з таким її аспектом, як культура мовлення зокрема. Культура мовлення характеризується умінням правильно, стисло, точно й логічно висловлювати свої думки, володінням мовленнєвим етикетом, обсягом загального та термінологічного словника, адекватністю висловлювання, дотриманням мовних норм (граматичних, лексичних, стилістичних).

Проведений розгляд дозволяє зробити висновок про те, що у вищих навчальних закладах доцільно організувати цілеспрямовану роботу з розвитку культури мовлення у майбутніх фахівців. Запропоновано низку вправ і завдань з метою розвитку мовленнєвих навичок і умінь, які сприяють підвищенню рівня культури професійного спілкування.

Перспективи подальшого дослідження пов'язані з вивченням питань розвитку культури ділового мовлення, формуванням адекватності й правильності висловлювання, прийомів і методів оволодіння мовленнєвим етикетом.

Список використаної літератури

1. Барановська Л.В. Навчання студентів професійного спілкування: монографія / Л.В. Барановська. – Біла Церква, 2002. – 256 с.
2. Берегова Г.Д. Формування культури мовлення студентів-аграрників в умовах нижньонаддніпрянських говірок: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Г.Д. Берегова. – Херсон, 2003. – 18 с.
3. Березина Н.Е. Обучение письменным формам делового общения в ситуациях вхождения в сферу профессиональной деятельности: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Н.Е. Березина. – М., 1998. – 16 с.
4. Глушик С.В. Сучасні ділові папери / С.В. Глушик, О.В. Дияк, С.В. Шевчук. – К.: А.С.К., 2004. – 400 с.
5. Зубков М.Г. Сучасне українське ділове мовлення / М.Г. Зубков. – Х.: Торсинг, 2001. – 384 с.
6. Кузин Ф.А. Культура делового общения / Ф.А. Кузин. – М.: Ось, 2000. – 336 с.
7. Михайлюк В.О. Формування культури ділового мовлення у студентів аграрного вузу (на матеріалі спеціальностей «Облік і аудит» та «Менеджмент організацій»): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / В.О. Михайлюк. – К.: Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, 1999. – 28 с.
8. Пазяк О.М. Українська мова і культура мовлення / О.М. Пазяк, Г.Г. Кисіль. – К.: Вища школа, 1995. – 239 с.
9. Палатна О.М. Чи вміємо ми спілкуватись? / О.М. Палатна // Рідна школа. – 1998. – № 4. – С. 13.
10. Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика / М.І. Пентиліук. – К.: Вежа, 1994. – 240 с.

В статье рассматривается вопрос развития культуры речи у студентов вузов. Анализируется речевой аспект культуры профессионального общения. Предлагаются задания для развития речевых умений и навыков.

Ключевые слова: культура речи, вуз, специалист, профессиональное общение.

The article deals with the problem of development of university students' speech culture. The speech aspect of the culture of professional communication is analyzed. The tasks to develop speech skills are suggested.

Key words: speech culture, higher educational establishments, specialist, professional communication.

Надійшло до редакції 7.09.2011.